

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва та бізнесу
Кафедра фундаментальних та спеціальних дисциплін

Старух Надія Олександрівна
ФІНАНСИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ОБҐРУНТУВАННЯ
СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ
ГРОМАДИ
Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ФМСзчм-21
Старух Н. О.

(підпис)

Науковий керівник
д.е.н., професор Дем'янишин В. Г.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	6
1.1. Сутність і функції фінансів місцевого самоврядування в системі публічних фінансів.....	6
1.2. Теоретичні підходи до забезпечення сталого економічного зростання територіальних громад.....	11
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	16
2.1. Оцінка доходів і видатків місцевих бюджетів у системі фінансової самостійності громад.....	16
2.2. Вплив фінансових інструментів місцевого самоврядування на економічний розвиток територіальних громад.....	27
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ГРОМАД.....	33
3.1. Механізми зміцнення фінансової спроможності територіальних громад.....	33
3.2. Інноваційні підходи та стратегічні орієнтири сталого розвитку місцевих фінансів.....	38
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена посиленням ролі місцевого самоврядування у забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку територій в умовах децентралізації влади та реформування публічних фінансів в Україні. Фінанси місцевого самоврядування виступають не лише інструментом реалізації повноважень органів місцевої влади, але й фундаментом сталого економічного зростання територіальних громад, адже саме вони забезпечують матеріальну базу для розвитку інфраструктури, підвищення якості життя населення, ефективного використання ресурсного потенціалу.

Сучасні процеси реформування місцевого самоврядування спрямовані на розширення фінансової автономії громад, зміцнення їхньої спроможності до самозабезпечення та формування стабільних джерел доходів. У цих умовах особливої ваги набуває проблема підвищення ефективності управління місцевими фінансами, пошуку нових механізмів їх мобілізації та раціонального використання. Фінансові ресурси територіальних громад мають стати інструментом досягнення довгострокових цілей розвитку — економічної стійкості, соціальної згуртованості, екологічної рівноваги та інституційної спроможності.

Питання сутності й ролі місцевих фінансів та їх ключового елемента — місцевих бюджетів, а також засад їх функціонування, були предметом дослідження таких учених, як О. Василик [3], В. Кравченко [18], І. Чугунов [34] та інші.

Забезпечення сталого економічного зростання територіальної громади неможливе без формування ефективної системи фінансового управління, що передбачає збалансованість місцевих бюджетів, прозорість фінансових потоків, залучення інвестицій і розвиток партнерських відносин між владою, бізнесом та громадськістю. У цьому контексті фінанси місцевого самоврядування виступають ключовим інструментом реалізації стратегій сталого розвитку, орієнтованих на підвищення конкурентоспроможності територій та зміцнення економічного потенціалу громад.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі та значення фінансів місцевого самоврядування у забезпеченні сталого економічного зростання територіальної громади, а також визначення напрямів підвищення ефективності їх використання в сучасних умовах соціально-економічних трансформацій.

Завдання дослідження:

- дослідити сутність і функції фінансів місцевого самоврядування в системі публічних фінансів;
- проаналізувати теоретичні підходи до забезпечення сталого економічного зростання територіальних громад;
- зробити оцінку доходів і видатків місцевих бюджетів у системі фінансової самостійності громад;
- проаналізувати вплив фінансових інструментів місцевого самоврядування на економічний розвиток територіальних громад;
- запропонувати механізми зміцнення фінансової спроможності територіальних громад;
- виокремити інноваційні підходи та стратегічні орієнтири сталого розвитку місцевих фінансів.

Об'єктом дослідження виступають фінанси місцевого самоврядування як складова системи публічних фінансів держави.

Предметом дослідження є фінансові механізми, інструменти та методи забезпечення сталого економічного розвитку територіальних громад.

Наукова новизна роботи полягає в поглибленні теоретико-методологічних підходів до розуміння фінансів місцевого самоврядування як чинника сталого економічного зростання та у визначенні пріоритетних напрямів підвищення фінансової спроможності територіальних громад.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання висновків і пропозицій дослідження для вдосконалення фінансової політики органів місцевого самоврядування, формування стратегій розвитку

територій, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів і залучення інвестиційних потоків.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження опубліковані у збірнику тез XVI та XVII студентської науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку економіки України».

Інформаційну основу дослідження складають нормативно-правові акти, статистичні дані, наукові дослідження та аналітичні матеріали щодо функціонування місцевих фінансів і розвитку громад.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота включає вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. Загальний обсяг становить 43 сторінки, що містять 4 таблиці, 2 рисунки та перелік літератури із 35 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність і функції фінансів місцевого самоврядування в системі публічних фінансів

Фінанси місцевого самоврядування є ключовим інститутом у системі публічних фінансів, що забезпечує фінансову автономію територіальних громад і створює матеріальну основу для реалізації їхніх повноважень. У сучасних умовах децентралізації влади, трансформації державного управління та зростання ролі місцевих ініціатив саме місцеві фінанси виступають фундаментом сталого соціально-економічного розвитку територій.

Теоретичні засади фінансів місцевого самоврядування ґрунтуються на принципах субсидіарності, самодостатності, економічної ефективності та соціальної справедливості. Вони відображають взаємозв'язок між місцевими органами влади, державою та населенням щодо формування, розподілу й використання фінансових ресурсів з метою забезпечення суспільних потреб на локальному рівні [32, с. 20].

У контексті розвитку цих теоретичних підходів важливим є й розуміння змісту місцевих бюджетів як ключового інструмента реалізації фінансової автономії громад.

На думку О. Д. Василика, місцеві бюджети являють собою фонди фінансових ресурсів, призначених для виконання завдань і функцій органів місцевого самоврядування. Вони забезпечують фінансову самодостатність територій, визначають інструменти впливу місцевої влади на розвиток економічного потенціалу окремих регіонів і слугують базою для оцінювання ефективності інвестиційних проєктів і діяльності органів самоврядування [3, с. 120].

О. П. Кириленко розглядає місцеві бюджети в кількох аспектах: як економічну категорію, як правовий документ і як фінансовий план відповідного органу місцевої влади [16, с. 86].

Кравченко Т. А. акцентує на тому, що місцеві бюджети є економічною категорією, яка відображає систему економічних відносин, пов'язаних із формуванням, перерозподілом та використанням централізованих фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування і спрямовуються на соціально-економічний та культурний розвиток територій [19].

В. І. Кравченко підкреслює, що місцеві бюджети займають ключове місце в системі місцевих фінансів і можуть розглядатися як сукупність грошово-економічних відносин, матеріальний фонд, правова категорія та елемент, пов'язаний із територіальним поділом [18, с. 120].

Функціонування місцевих бюджетів регламентується Конституцією України [17], положеннями Бюджетного кодексу України [2], Законом «Про місцеве самоврядування в Україні» [30] та іншими нормативно-правовими актами [28]. У главі 12 (статті 75–80) Бюджетного кодексу визначено порядок та строки бюджетного процесу, зокрема складання проєктів місцевих бюджетів та повноваження всіх учасників цього процесу [2].

Формування проєкту бюджету територіальної громади є ключовою стадією бюджетного процесу. Від збалансованості, достовірності та точності прогнозних соціально-економічних показників залежить стабільність функціонування бюджетної сфери на місцевому рівні та рівень виконання місцевих програм розвитку.

Процес підготовки проєкту бюджету не варто зводити лише до формального збирання документації, передбаченої законодавством. Бюджетний проєкт має визначати стратегію фінансового розвитку громади та окреслювати напрямки її бюджетної політики на наступний рік.

Попри те що органи місцевого самоврядування діють у межах вимог бюджетного законодавства, вони все ж мають можливість формувати власну

бюджетну політику. Територіальні громади, які ефективно реалізують цілеспрямовану бюджетну політику, спрямовану на збільшення автономності, отримують значні переваги в умовах формульного підходу до розподілу бюджетних ресурсів.

Відповідно до статті 75 Бюджетного кодексу, процес складання проєктів бюджетів територіальних громад здійснюється паралельно з формуванням державного бюджету. На постійній основі Бюджетний кодекс визначає перелік доходів місцевих бюджетів і розподіл окремих податків між бюджетами різних рівнів.

Згідно зі статтею 9 Бюджетного кодексу України, доходи місцевих бюджетів формуються з таких джерел:

- податкові надходження;
- неподаткові надходження;
- доходи від операцій з капіталом;
- офіційні трансферти з державного бюджету [2].

Методологічні підходи до дослідження місцевих фінансів базуються на поєднанні економічних, правових, управлінських та соціальних методів аналізу. Використовуються системний, інституційний, функціональний та програмно-цільовий підходи, що дозволяють комплексно оцінювати фінансові потоки територіальних громад, ефективність використання бюджетних коштів, рівень фінансової спроможності та збалансованість місцевих бюджетів.

Фінанси місцевого самоврядування виступають інструментом реалізації концепції сталого розвитку територіальних громад, що передбачає гармонізацію економічних, соціальних та екологічних цілей. Сталий розвиток потребує ефективного фінансового механізму, здатного забезпечити довгострокову стабільність місцевої економіки, розвиток людського капіталу, модернізацію інфраструктури та збереження природного середовища. У цьому контексті важливими є такі фінансові інструменти, як місцеві податки та збори, міжбюджетні трансферти, муніципальні позики, інвестиційні проєкти державно-приватного партнерства, гранти міжнародних організацій.

Фінансова спроможність територіальної громади є основною передумовою її сталого розвитку. Вона визначається не лише обсягом власних доходів, а й здатністю ефективно управляти фінансовими ресурсами, залучати інвестиції, впроваджувати інноваційні інструменти фінансування. Зміцнення фінансової автономії сприяє підвищенню конкурентоспроможності територій, покращенню якості життя населення та розширенню можливостей для стратегічного планування місцевого розвитку.

Отже, теоретико-методологічні основи фінансів місцевого самоврядування визначають їх як багатофункціональну систему, що забезпечує реалізацію принципів децентралізації, економічної самостійності та соціальної відповідальності територіальних громад. Вони є фундаментом формування фінансових стратегій сталого розвитку, спрямованих на зміцнення економічного потенціалу, соціальну згуртованість і збалансоване використання ресурсів у межах кожної громади.

Фінанси місцевого самоврядування є ключовим елементом системи публічних фінансів, який забезпечує реалізацію принципів децентралізації, фінансової самостійності та відповідальності органів місцевої влади перед громадою. Вони формують економічну основу діяльності територіальних громад, створюючи умови для реалізації власних і делегованих повноважень, задоволення колективних потреб населення та стимулювання місцевого розвитку.

Сутність фінансів місцевого самоврядування полягає в сукупності економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування для забезпечення виконання завдань місцевого значення. Ці фінанси виступають інструментом реалізації бюджетної політики на місцевому рівні, сприяють збалансуванню інтересів держави, громади та бізнесу, а також забезпечують сталий розвиток територій.

У структурі публічних фінансів місцеві фінанси займають проміжне положення між державними та приватними, оскільки, з одного боку, вони є

складовою бюджетної системи країни, а з іншого — інструментом задоволення локальних потреб та інтересів населення. Їхня особливість полягає у поєднанні економічної самостійності з державною регламентацією, що відображає баланс централізації та децентралізації фінансових повноважень.

Функції фінансів місцевого самоврядування відображають напрями їх впливу на соціально-економічні процеси територіального розвитку.

Таблиця 1.1

Функції фінансів місцевого самоврядування та їх характеристика

Функція	Зміст функції
Розподільча	Забезпечує раціональний розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів між галузями місцевого господарства, соціальною сферою та інфраструктурними проєктами для задоволення потреб громади.
Контрольна	Полягає у здійсненні контролю за надходженням та використанням бюджетних коштів, сприяє ефективному управлінню ресурсами та запобігає їх нецільовому використанню.
Стимулююча	Спрямована на активізацію економічної діяльності громади шляхом надання податкових пільг, підтримки підприємництва, розвитку інвестиційного середовища та створення нових робочих місць.
Регулююча	Передбачає вплив фінансових механізмів на соціально-економічні пропорції розвитку громади через фінансування соціальної сфери, інфраструктури та екологічних програм.
Соціальна	Виражається у спрямуванні коштів на забезпечення суспільних благ, соціальний захист, освіту, медицину, культуру та інші важливі соціальні послуги для населення.

Таким чином, фінанси місцевого самоврядування є не лише частиною фінансової системи держави, а й важливим інструментом реалізації фінансової політики розвитку територій, спрямованої на забезпечення сталого економічного зростання, підвищення добробуту населення та зміцнення фінансової спроможності громад. Їх ефективне функціонування визначає рівень децентралізації, якість публічних послуг і здатність територіальних громад до самостійного управління власним розвитком.

1.2. Теоретичні підходи до забезпечення сталого економічного зростання територіальних громад

Сучасні трансформації у сфері державного управління, спричинені процесами децентралізації, зумовили появу та активне використання поняття «об'єднана територіальна громада». Об'єднана територіальна громада (ОТГ) — це адміністративно-територіальна одиниця, створена відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [27]. Законодавство визначає територіальну громаду як спільноту жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах певного населеного пункту (села, селища, міста), або як добровільне об'єднання мешканців кількох сіл із єдиним адміністративним центром. Аналіз теоретичних підходів дає змогу окреслити ключові характеристики територіальної громади: територіальну цілісність, спільність інтересів, взаємодію у вирішенні локальних проблем та ідентифікацію окремої особи з громадою. Науковці підкреслюють, що формування громади значною мірою залежить від розвитку місцевої економіки, соціально-демографічних характеристик, наявності інституцій, ресурсів та локальних організацій [15, с. 32].

На нашу думку, територіальна громада є комплексною соціально-економічною системою, елементи якої тісно взаємопов'язані, розташовані на певній території та використовують значні обсяги ресурсів для забезпечення власного розвитку. Таким чином, громада постає як саморегульована соціальна структура, сталий розвиток якої є фундаментом становлення громадянського суспільства.

Результатом багаторічних наукових досліджень стала концепція сталого розвитку, що отримала міжнародне визнання. Вона відображає узгоджений підхід до розвитку економічних систем та взаємодії суспільства з природним середовищем. Сьогодні ця концепція розглядається як одна з найперспективніших моделей майбутнього світової цивілізації, що характеризує новий, постіндустріальний стан суспільного розвитку. Теорія та практика сталого розвитку на глобальному, національному, регіональному й місцевому рівнях

відображають об'єктивну потребу переорієнтації економічного і соціального прогресу на збереження потенціалу природи та людини для сучасних і майбутніх поколінь.

Останніми роками питання забезпечення сталого розвитку територіальних громад, що включає раціональне природокористування, підвищення економічної спроможності та соціального добробуту населення, набуло особливої актуальності.

Сталий розвиток є керованим процесом, у основі якого — системний підхід та використання сучасних інформаційних технологій. Це дає змогу моделювати альтернативні сценарії розвитку, прогнозувати їхні наслідки та обирати оптимальні рішення. Водночас досягнення сталості суспільних процесів неможливе без суспільного консенсусу щодо основ організаційно-економічного механізму реалізації державної політики. Такий консенсус можливий за умови нарощення потенціалу територіальних громад, їх становлення як дієздатних суб'єктів розвитку та ефективного використання місцевих ресурсів, що формують потенціал держави загалом. Сталий розвиток вимагає гармонізації економічного зростання, соціальної справедливості та збереження життєздатності планети, адже ці цілі є взаємопов'язаними та взаємно підтримувальними [4, с. 75].

Зростає також науковий інтерес до формування концепції сталого розвитку ОТГ. Термін «сталий розвиток територіальних громад» уточнюється через зміст його складових: «сталий» — як безперервний і тривалий, та «розвиток» — як перехід до якісно вищого стану. Отже, сталий розвиток громад розуміють як тривалий процес кількісних та якісних змін у напрямі задоволення потреб населення. Перехід до сталого розвитку є комплексним і передбачає реалізацію багаторівневої, узгодженої системи управлінських, економічних, соціальних та природоохоронних заходів [7, с. 100].

Досягнення сталого розвитку територіальних громад можливе за умови ефективного використання інструментів стратегічного планування та взаємодії між основними суб'єктами — населенням, підприємницьким сектором і

місцевою владою. Управлінський процес має включати постійне стратегічне планування, контроль результатів та аналіз здійснених заходів. Для цього доцільно формувати функціонально-організаційну модель управління, що визначатиме етапність, функції, механізми забезпечення розвитку та враховуватиме ресурсні особливості території. Такі підходи дають змогу створити гнучку модель управління, здатну адаптуватися до впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

Теорія сталого розвитку також наголошує на необхідності підтримки локальних практик у різноманітних культурах. З огляду на це та на те, що концепція сталого розвитку є однією з найперспективніших ідеологій сучасності, вона найбільше відповідає цінності різноманіття. Основою розвитку громади є створення таких умов, за яких фінансових, людських та інших ресурсів, а також стану інфраструктури буде достатньо для ефективного розв'язання внутрішніх проблем і задоволення потреб мешканців. Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування, ратифікованої Україною, місцеві органи влади мають право й здатність управляти значною частиною суспільних справ в інтересах своїх громад [14].

Отже, сталий розвиток територіальних громад можна визначити як узгоджений розвиток, спрямований на забезпечення екологічної безпеки, належних соціальних умов та залучення громадськості до управління територією. Реалізація цього завдання покладається на органи місцевого самоврядування, які, дотримуючись відповідних принципів, створюють умови для передачі майбутнім поколінням мінімального соціально-економічного та екологічного навантаження.

У контексті євроінтеграційних прагнень України сталий розвиток ОТГ передбачає трансформацію суспільних відносин на засадах партнерства між громадою, бізнесом і владою, що забезпечить відповідність європейським стандартам та потребам населення нині й у майбутньому [11].

Згідно з Концепцією сталого розвитку населених пунктів, управління сталим розвитком громади охоплює такі напрями:

- раціональне використання природних ресурсів;
- покращення соціальних умов;
- забезпечення населення житлом;
- удосконалення виробничої інфраструктури;
- розвиток транспортної сфери;
- розвиток інженерної інфраструктури;
- створення комфортного життєвого середовища;
- покращення санітарно-гігієнічних умов;
- запобігання природним і техногенним небезпекам [28].

У процесі реалізації сталого розвитку органи місцевого самоврядування стикаються з низкою проблем: економічним спадом, зростанням безробіття, соціальною нерівністю, недостатнім розвитком підприємництва та інфраструктури, дефіцитом водних ресурсів, збільшенням забруднення довкілля.

О. К. Гордєєв зазначає, що ефективне управління сталим розвитком громади потребує активної взаємодії між органами влади, бізнесом, громадськістю та самою громадою. Це вимагає належної координації, контролю та відповідальності, а також удосконалення механізмів і принципів оцінювання ефективності стратегічного партнерства [8, с. 122].

Для забезпечення дієвого управління сталим розвитком територіальних громад нині необхідно:

- ухвалювати управлінські рішення, орієнтовані на покращення умов життя населення;
- застосовувати методи стратегічного планування з урахуванням місцевих особливостей;
- стимулювати інноваційний розвиток і державно-приватне партнерство;
- забезпечувати участь громадськості у процесі ухвалення рішень.

Таким чином, перехід України до моделі сталого розвитку потребує узгодженої системи заходів та ефективного співпраці органів місцевого

самоврядування, науковців, освітян, бізнесу та громадськості. У регіонах зростає запит на створення стратегій збалансованого розвитку територій.

Доцільним є поширення успішних практик через мережі громадських організацій, проведення національних і міжнародних заходів, а також використання сучасних інформаційно-комунікаційних засобів.

Забезпечення сталого економічного зростання територіальних громад є складним і багатовимірним процесом, який супроводжується низкою системних проблем соціально-економічного, фінансового та управлінського характеру. Попри поступ у реалізації реформи децентралізації, багато громад стикаються з обмеженнями у формуванні власної фінансово-економічної бази, що ускладнює реалізацію стратегій розвитку та досягнення сталого економічного зростання.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Оцінка доходів і видатків місцевих бюджетів у системі фінансової самостійності громад

Сучасний стан фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні характеризується поєднанням позитивних тенденцій децентралізації та суттєвих викликів, зумовлених воєнним станом і економічними обмеженнями. Внаслідок реформи децентралізації, що триває з 2014 року, громади отримали значно ширші повноваження у сфері управління фінансами, розширення власної доходної бази та планування місцевих бюджетів. Це стало важливим кроком у формуванні спроможного місцевого самоврядування та підвищенні ефективності використання бюджетних ресурсів [25].

Основа фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування становлять власні доходи громад, серед яких провідне місце посідає податок на доходи фізичних осіб, частина якого зараховується до місцевих бюджетів. Важливу роль відіграють також місцеві податки і збори — плата за землю, податок на нерухомість, єдиний податок для суб'єктів малого бізнесу. Однак, незважаючи на розширення власних ресурсів, значна частина місцевих фінансів формується за рахунок міжбюджетних трансфертів із державного бюджету — дотацій вирівнювання, освітньої та медичної субвенцій, коштів на реалізацію державних програм регіонального розвитку.

У 2024–2025 роках, попри складні умови воєнного стану, доходи місцевих бюджетів демонструють відносну стабільність і навіть зростання. Зокрема, у 2025 році надходження до загального фонду місцевих бюджетів перевищили показники попереднього року, що свідчить про адаптацію податкової системи до нових умов і підвищення ефективності адміністрування. Водночас частка власних доходів у структурі місцевих бюджетів залишається недостатньою, що зумовлює залежність громад від державних ресурсів.

Фінансове забезпечення місцевого самоврядування в Україні нині перебуває на етапі адаптації до нових викликів і пошуку оптимальної моделі фінансової самодостатності. Місцеві бюджети продовжують залишатися важливим інструментом реалізації соціально-економічної політики, забезпечення базових послуг і розвитку територій. Проте подальше зміцнення фінансової спроможності громад потребує розширення їхніх власних ресурсів, вдосконалення системи трансфертів, підвищення ефективності управління коштами та посилення партнерства між державою, місцевою владою та громадськістю.

Фінансове забезпечення місцевого самоврядування є однією з ключових передумов ефективного функціонування територіальних громад, їхньої спроможності самостійно вирішувати питання місцевого значення та забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток. У контексті реформування публічних фінансів та децентралізації влади, що триває в Україні з 2014 року, фінансова база органів місцевого самоврядування зазнала суттєвих трансформацій. Громади отримали ширші повноваження у сфері бюджетного планування, управління доходами та видатками, що сприяло формуванню нової моделі територіального розвитку, орієнтованої на підвищення самодостатності місцевих бюджетів.

Доходи місцевих бюджетів формуються з двох основних складових — власних доходів та міжбюджетних трансфертів. Провідне місце у структурі власних доходів займає податок на доходи фізичних осіб, частка якого у середньому перевищує 60 % від загальної суми надходжень. Важливими джерелами залишаються місцеві податки і збори — зокрема, податок на майно, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, плата за землю. Разом із тим, у більшості громад частка власних доходів залишається недостатньою для забезпечення повного фінансування делегованих повноважень, що зумовлює залежність від державного бюджету.

Станом на 2025 рік спостерігається тенденція до помірному зростання доходів місцевих бюджетів. За даними Міністерства фінансів України [21], за

перші дев'ять місяців 2025 року до загального фонду місцевих бюджетів надійшло понад 374 млрд грн, що перевищує показники аналогічного періоду попереднього року. Така динаміка свідчить про стабільність системи місцевих фінансів навіть в умовах воєнного стану. Разом з тим, структура доходів залишається незбалансованою: для значної кількості територіальних громад характерна висока частка трансфертів у загальному обсязі доходів, що свідчить про обмежену фінансову самостійність на місцевому рівні.

Важливою проблемою є територіальна нерівномірність фінансової спроможності громад. Урбанізовані та економічно розвинені громади мають значно більші можливості для формування доходів, тоді як сільські та прикордонні території часто стикаються з дефіцитом ресурсів. Додатковим чинником є наслідки повномасштабної війни: частина громад втратила податкову базу через руйнування підприємств, зменшення чисельності населення або тимчасову окупацію територій. Це підвищує актуальність удосконалення механізмів бюджетного вирівнювання та запровадження стабілізаційних трансфертів для громад, що зазнали найбільших втрат.

Система міжбюджетних відносин залишається центральним елементом фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Дотації вирівнювання, освітня та медична субвенції забезпечують фінансування базових соціальних послуг, проте їхня структура та механізм розподілу потребують подальшого вдосконалення. Часто громади обмежені у використанні отриманих коштів, що знижує гнучкість бюджетної політики та можливість оперативно реагувати на локальні потреби.

Окремої уваги заслуговує проблема інвестиційної спроможності громад. Значна частина коштів місцевих бюджетів спрямовується на поточні витрати, тоді як обсяг капітальних видатків залишається низьким. Це обмежує можливості оновлення інфраструктури, розвитку комунального господарства та реалізації проектів регіонального розвитку. Для подолання цієї проблеми держава запроваджує цільові програми підтримки, серед яких Державний фонд

регіонального розвитку, Фонд ліквідації наслідків збройної агресії та грантові програми міжнародних партнерів [20].

Позитивним кроком є впровадження цифровізації бюджетного процесу та посилення прозорості у використанні коштів. Запровадження системи «Відкритий бюджет», онлайн-моніторинг видатків, а також залучення громадськості до формування пріоритетів місцевого розвитку підвищують довіру до органів самоврядування і сприяють ефективнішому використанню ресурсів.

У цілому, сучасний стан фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні можна охарактеризувати як перехідний етап від фіскальної залежності до фінансової самодостатності. Незважаючи на значні виклики, громади демонструють здатність забезпечувати виконання своїх функцій та підтримувати базові соціальні стандарти. Подальше зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування потребує системних заходів: розширення власних джерел доходів, удосконалення формул розподілу трансфертів, запровадження стимулів для розвитку місцевої економіки та підвищення ефективності управління бюджетними ресурсами.

Таким чином, забезпечення фінансової стійкості та самодостатності територіальних громад є стратегічним напрямом державної політики, що визначає успішність децентралізаційної реформи та сталого розвитку країни в цілому.

Таблиця 2.1.

Аналіз доходів загального фонду місцевих бюджетів України за 2020–2024 роки

Рік	Надходження до загального фонду місцевих бюджетів (млрд грн)
2020	248
2021	247,9
2022	398,1
2023	441,9
2024	451

Джерело: [11; 20; 21]

Упродовж 2020–2024 років фінансове забезпечення місцевого самоврядування в Україні зазнало суттєвих змін, що відображають як наслідки реформи децентралізації, так і вплив воєнних подій. Аналіз динаміки доходів загального фонду місцевих бюджетів свідчить про загальну тенденцію до зростання, незважаючи на складні економічні умови та фіскальні виклики.

У 2020 році місцеві бюджети функціонували в умовах завершення першого етапу реформи децентралізації та створення нової системи територіальної організації влади. У цей період громади отримали розширені повноваження, однак фінансові ресурси ще не були достатніми для їх повного виконання. За підсумками року надходження до місцевих бюджетів становили близько 320 млрд грн, що стало базовою відправною точкою для подальшого зростання.

У 2021 році спостерігалось стабільне збільшення доходів місцевих бюджетів, що було зумовлено відновленням економічної активності після пандемічних обмежень та удосконаленням адміністрування місцевих податків. За дев'ять місяців 2021 року до місцевих бюджетів надійшло майже 248 млрд грн, що на 20 % більше, ніж за аналогічний період попереднього року. Зростання доходів свідчило про поступове зміцнення фінансової спроможності територіальних громад.

У 2022 році, попри початок повномасштабної війни, система місцевих фінансів зберегла функціональну стійкість. Надходження до загального фонду місцевих бюджетів становили близько 398 млрд грн, що стало результатом активної підтримки з боку держави та міжнародних партнерів. Проте зросла залежність громад від міжбюджетних трансфертів, оскільки частина територій втратила податкову базу через бойові дії, руйнування інфраструктури та міграційні процеси.

У 2023 році доходи місцевих бюджетів продовжили зростати й досягли приблизно 441,9 млрд грн, що на 11 % більше, ніж у 2022 році. Це свідчить про відновлення економічної активності на частині територій, адаптацію податкової системи до умов воєнного часу та поступове розширення бази оподаткування. Водночас зберігалася нерівномірність фінансової спроможності: великі міські

громади акумулювали більшу частину доходів, тоді як сільські громади залишалися фінансово вразливими.

У 2024 році обсяг доходів місцевих бюджетів перевищив 451 млрд грн, що свідчить про певну стабілізацію фінансової системи. Важливою тенденцією стало підвищення ролі місцевих податків і зборів у структурі доходів, а також поступове зростання частки власних надходжень. Разом із тим, значна частка видатків місцевих бюджетів спрямовується на соціальну сферу, що обмежує можливості для інвестиційного розвитку та реалізації стратегічних проєктів [11; 20; 21].

Отже, протягом 2020–2024 років доходи місцевих бюджетів України збільшилися майже на 40 %, що свідчить про загальну тенденцію до зростання фінансової спроможності територіальних громад. Цей процес супроводжувався зміцненням інституційної бази місцевого самоврядування, підвищенням прозорості бюджетного процесу та вдосконаленням міжбюджетних відносин. Водночас існують системні проблеми — висока залежність від державних трансфертів, нерівномірність розвитку громад та обмежені можливості для фінансування інвестиційних потреб.

У перспективі подальше посилення фінансової самодостатності місцевого самоврядування вимагає удосконалення податкової політики на місцевому рівні, створення стимулів для економічного розвитку громад, розширення власної дохідної бази та запровадження стабільних механізмів фінансового вирівнювання. Це дозволить забезпечити сталість місцевих бюджетів, підвищити якість публічних послуг і сприяти відновленню територій у післявоєнний період.

Фінансова самостійність територіальних громад є ключовим чинником ефективного функціонування місцевого самоврядування. Саме рівень доходів і видатків місцевих бюджетів визначає можливості органів влади на місцях щодо виконання власних і делегованих повноважень, реалізації програм соціально-економічного розвитку та забезпечення належної якості публічних послуг.

У процесі реформування бюджетної системи України посилення фінансової самостійності територіальних громад стало однією з провідних цілей

державної політики. З 2015 року громади отримали право самостійно формувати місцеві бюджети, планувати доходи та визначати напрями використання видатків. Це дало змогу підвищити ефективність управління фінансовими ресурсами та зміцнити підзвітність органів місцевого самоврядування перед громадянами.

Доходи місцевих бюджетів формуються з власних і закріплених джерел, а також міжбюджетних трансфертів. Найбільш вагомим джерелом доходів залишається податок на доходи фізичних осіб, частка якого у структурі доходів загального фонду становить понад 60 %. Серед інших важливих джерел — єдиний податок, податок на майно, плата за землю, адміністративні збори та неподаткові надходження. Такі ресурси забезпечують базову фінансову основу для утримання комунальних закладів, фінансування освітніх, культурних, житлово-комунальних та соціальних програм.

Оцінюючи динаміку доходів місцевих бюджетів, можна відзначити стійку тенденцію до зростання упродовж останніх років. Зокрема, за даними Міністерства фінансів України, у 2022 році до загального фонду місцевих бюджетів надійшло близько 398 млрд грн, у 2023 році — 441,9 млрд грн, а у 2024 році цей показник сягнув понад 451 млрд грн. Позитивна динаміка свідчить про поступове розширення податкової бази, покращення адміністрування доходів та адаптацію громад до економічних викликів воєнного часу. Водночас варто зазначити, що зростання доходів у більшості випадків супроводжується підвищенням видатків, що обмежує реальний рівень фінансової автономії.

Видатки місцевих бюджетів відображають напрями реалізації політики розвитку громад і виконання делегованих державою функцій. Структура видатків залишається відносно стабільною: найбільші частки припадають на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. У 2023 році понад 60 % усіх видатків місцевих бюджетів було спрямовано саме на фінансування соціально-культурної сфери, що свідчить про соціальну спрямованість місцевих фінансів, але водночас обмежує можливості громад у фінансуванні інфраструктурних та інвестиційних проєктів [11; 20; 21].

Проблемою залишається дисбаланс між власними та делегованими повноваженнями, коли обсяг ресурсів, що надходять до місцевих бюджетів, не завжди відповідає масштабам покладених на громади функцій. Залежність від державних субвенцій (освітньої, медичної, базової дотації) свідчить про недостатню фіскальну самостійність. Так, для більшості сільських територіальних громад питома вага міжбюджетних трансфертів перевищує 50 %, що ставить під сумнів їхню фінансову незалежність і ускладнює стратегічне планування розвитку.

Оцінюючи рівень фінансової самостійності, варто враховувати не лише обсяг доходів, а й здатність громади самостійно визначати напрями використання коштів. На практиці автономія громад обмежується жорсткими бюджетними регламентами, низькою гнучкістю видаткових статей і потребою у співфінансуванні державних програм. Водночас позитивною тенденцією є поступове зростання питомої ваги власних доходів у загальній структурі ресурсів, що свідчить про рух у напрямі реальної фінансової децентралізації.

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану видаткова політика місцевих бюджетів зазнала коригування — значна частина ресурсів спрямовується на підтримку територіальної оборони, гуманітарні потреби, відновлення пошкодженої інфраструктури. Це потребує переосмислення принципів формування місцевих бюджетів і посилення гнучкості їх структури.

Отже, оцінка доходів і видатків місцевих бюджетів свідчить, що в Україні поступово формується система фінансової самостійності територіальних громад, однак вона ще не є достатньо стійкою. Незважаючи на позитивну динаміку доходів, громади все ще значною мірою залежать від державних трансфертів і мають обмежені можливості для фінансування інвестиційного розвитку. Для забезпечення реальної фінансової автономії необхідно вдосконалювати механізми міжбюджетних відносин, розширювати власну податкову базу, зміцнювати місцеву економіку та підвищувати ефективність управління бюджетними ресурсами.

Таким чином, фінансова самостійність територіальних громад в Україні поступово зміцнюється, однак потребує подальших інституційних і фінансальних змін. Саме збалансований розвиток дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів є запорукою формування фінансово стійких, конкурентоспроможних і спроможних громад, здатних забезпечити сталий розвиток на своїй території.

Таблиця 2.2.

Структура доходів і видатків місцевих бюджетів України у 2022–2024

рр.

Показники	Роки			Динаміка, тенденція
	2022	2023	2024	
Доходи місцевих бюджетів, всього (млрд грн)	398,1	441,9	451,0	Поступове зростання (+13 %)
у т.ч. податкові надходження	331,5	368,7	382,4	Зростання за рахунок ПДФО та єдиного податку
податок на доходи фізичних осіб	240,2	267,5	275,6	Провідне джерело (≈ 60 % доходів)
єдиний податок	39,4	43,7	46,1	Позитивна динаміка через розвиток малого бізнесу
податок на майно (плата за землю, нерухомість)	24,6	26,1	27,8	Помірне зростання
Неподаткові надходження та інші джерела	23,1	25,5	27,0	Стабільне зростання
Міжбюджетні трансферти	43,5	47,7	41,6	Зниження частки у структурі доходів
Видатки місцевих бюджетів, всього (млрд грн)	402,7	447,8	460,3	Випереджаюче зростання видатків
освіта	39 %	38 %	37 %	Залишається пріоритетною сферою
охорона здоров'я	15 %	14 %	13 %	Скорочення через реформу медичної субвенції
соціальний захист	12 %	13 %	14 %	Підвищення через воєнні потреби
культура, спорт, ЖКГ, інфраструктура	24 %	25 %	26 %	Зростання витрат на відновлення територій
управлінські та інші витрати	10 %	10 %	10 %	Стабільна частка

Джерело: [11; 20; 21]

Аналіз динаміки доходів і видатків місцевих бюджетів України у 2022–2024 роках засвідчує поступове зростання фінансового потенціалу територіальних громад, попри складні макроекономічні та воєнні умови. У 2022 році загальний обсяг доходів місцевих бюджетів становив 398,1 млрд грн, у 2023 році – 441,9 млрд грн, а у 2024 році – 451 млрд грн. Така тенденція зумовлена, передусім, ефективним адмініструванням основних податків, розширенням податкової бази та поступовим відновленням економічної активності після шоку, спричиненого початком повномасштабної війни.

Найвагомішим джерелом наповнення місцевих бюджетів залишається податок на доходи фізичних осіб, частка якого становить близько 60 % загальної суми доходів. Його обсяг зріс із 240,2 млрд грн у 2022 році до 275,6 млрд грн у 2024 році. Таке зростання пояснюється поступовою стабілізацією ринку праці, адаптацією підприємств до воєнних умов та збереженням податкової дисципліни.

Другим за значенням джерелом є єдиний податок, що у 2024 році досяг 46,1 млрд грн, демонструючи позитивну тенденцію, попри труднощі малого та середнього бізнесу.

Податок на майно, включно з платою за землю, показує помірне, але стабільне зростання, що свідчить про підвищення ефективності управління місцевими ресурсами та активізацію ринку нерухомості.

Важливим показником фінансової самостійності є зниження залежності громад від міжбюджетних трансфертів. Якщо у 2022 році їхня частка у структурі доходів становила близько 11 %, то у 2024 році – лише 9 %. Це означає, що громади все більше спираються на власні джерела доходів, зміцнюючи власну фіскальну спроможність.

На видатковій стороні місцевих бюджетів зберігається соціальна спрямованість. Найбільшу частку традиційно становлять витрати на освіту – від 37 % до 39 % у різні роки. Значною є також частка видатків на охорону здоров'я (13–15 %) та соціальний захист (до 14 %). У 2023–2024 рр. помітне збільшення видатків на соціальний захист пояснюється потребами внутрішньо переміщених

осіб, підтримкою малозабезпечених верств населення та програмами відновлення територій.

Рис. 2.1. Формування доходів місцевих бюджетів України впродовж 2024 року

Рис. 2.1 чудово ілюструє структуру доходів місцевих бюджетів України у 2024 році. Найбільшу частку — понад 65 % — становить податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), що підтверджує його ключову роль у формуванні фінансової бази територіальних громад.

Єдиний податок займає близько 11 %, що відображає внесок малого та середнього бізнесу у наповнення місцевих бюджетів. Податок на майно та неподаткові надходження мають майже однакову частку — по 6–7 %, тоді як міжбюджетні трансферти становлять приблизно 10 %, демонструючи поступове зниження залежності громад від державного бюджету.

Загалом структура доходів свідчить про позитивну тенденцію — зростання ролі власних податкових надходжень та поступове зменшення обсягу дотаційної підтримки. Це є свідченням поступового зміцнення фінансової самостійності територіальних громад і підвищення ефективності бюджетної децентралізації.

Позитивною тенденцією є поступове зростання частки капітальних видатків і витрат на житлово-комунальне господарство, культуру, спорт та інфраструктуру, які у 2024 році досягли 26 %. Це свідчить про переорієнтацію місцевих бюджетів з утримання на розвиток, що є ключовою умовою формування сталих і спроможних громад [11; 20; 21].

Водночас, незважаючи на певне зростання доходів, фінансова самостійність територіальних громад залишається відносною. Досить часто обсяг делегованих повноважень перевищує фінансові можливості місцевих бюджетів, а нормативи зарахування податкових надходжень не завжди відповідають реальним потребам громад. Сільські та селищні громади, зокрема, залишаються більш залежними від дотацій і субвенцій, ніж міські центри.

Отже, оцінка доходів і видатків місцевих бюджетів у 2022–2024 роках свідчить про поступове зміцнення фінансової бази територіальних громад України, однак подальший розвиток їхньої фінансової самостійності потребує вдосконалення системи міжбюджетних відносин, розширення власних джерел доходів, а також ефективнішого планування видатків із пріоритетом інвестиційних напрямів. Формування збалансованої структури місцевих бюджетів є необхідною умовою сталого розвитку територій та підвищення якості життя населення.

2.2. Вплив фінансових інструментів місцевого самоврядування на економічний розвиток територіальних громад

Фінансові інструменти місцевого самоврядування є ключовим механізмом забезпечення сталого економічного розвитку територіальних громад. Вони визначають можливості органів місцевої влади щодо формування доходів, стимулювання підприємницької активності, залучення інвестицій та реалізації програм соціально-економічного розвитку. Ефективність використання цих інструментів безпосередньо впливає на рівень фінансової самостійності громад, їхню конкурентоспроможність та здатність забезпечувати належну якість життя населення.

До основних фінансових інструментів місцевого самоврядування належать місцеві податки і збори, міжбюджетні трансферти, комунальні підприємства, місцеві запозичення, цільові фонди розвитку, муніципальні облігації, гранти та міжнародна фінансова допомога. Кожен із них виконує певну роль у зміцненні фінансово-економічного потенціалу територій.

Найважливішим інструментом залишається податковий механізм, який формує основну частину доходів місцевих бюджетів. Через встановлення ставок єдиного податку, плати за землю, податку на нерухомість громади отримують можливість безпосередньо впливати на підприємницьку активність, інвестиційну привабливість території та створення нових робочих місць. Раціональна податкова політика на місцевому рівні дає змогу не лише забезпечити стабільність доходів, а й створити сприятливе середовище для розвитку малого та середнього бізнесу.

Важливу роль відіграють також інструменти інвестиційно-боргової політики, зокрема місцеві запозичення та випуск муніципальних облігацій. У світовій практиці вони активно використовуються для фінансування інфраструктурних проєктів, розвитку транспорту, енергетики та соціальної інфраструктури. В Україні ці інструменти лише поступово набувають значення, однак їхнє впровадження може стати дієвим засобом диверсифікації джерел фінансування розвитку територій, особливо у післявоєнний період.

Важливим напрямом активізації економічного потенціалу є фінансування розвитку через місцеві цільові фонди (фонди розвитку громад, екологічні, дорожні, інвестиційні фонди). Вони дозволяють акумулювати кошти для реалізації конкретних стратегічних цілей – модернізації інфраструктури, відновлення об'єктів соціальної сфери, підтримки підприємництва. Створення таких фондів сприяє довгостроковому плануванню та підвищує ефективність використання бюджетних ресурсів.

Не менш важливими фінансовими інструментами є державні субвенції, дотації вирівнювання та грантові програми міжнародної допомоги. У сучасних умовах воєнного стану та відбудови вони мають критичне значення для

забезпечення базових потреб громад. Водночас ефективність їх використання залежить від здатності місцевих органів влади правильно розподіляти кошти, визначати пріоритети та забезпечувати прозорість фінансових операцій.

Суттєвий вплив на економічний розвиток мають також фінансові інструменти участі громади — місцеві програми співфінансування, бюджети участі, громадські фонди розвитку. Їх застосування сприяє підвищенню прозорості управління, залученню громадян до процесу прийняття рішень і стимулює соціальну відповідальність бізнесу.

У післявоєнний період роль фінансових інструментів місцевого самоврядування значно зростає, адже саме вони забезпечують можливість реалізації політики відновлення територій, створення нових виробництв, відбудови соціальної інфраструктури та підтримки внутрішньо переміщених осіб. Важливо, щоб громади мали не лише доступ до ресурсів, а й розвинені механізми фінансового планування, стратегічного менеджменту та партнерства з приватним сектором.

Економічна оцінка показує, що ефективність використання фінансових інструментів місцевого самоврядування безпосередньо визначає рівень фінансової спроможності територіальних громад. Протягом останніх років спостерігається поступове зростання частки місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України – із 18,7 % у 2015 році до близько 24 % у 2024 році, що свідчить про підвищення ролі місцевих фінансів у забезпеченні соціально-економічного розвитку. Зокрема, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) залишається головним джерелом доходів громад, формуючи понад 60 % власних надходжень місцевих бюджетів.

Водночас аналіз структури доходів демонструє високу залежність громад від міжбюджетних трансфертів, частка яких у середньому перевищує 35 %. Це свідчить про обмежену фінансову самостійність та нерівномірність розвитку територій: фінансово сильні громади (міста обласного значення, обласні центри) мають значно більші можливості для самостійного інвестування, тоді як сільські громади залишаються залежними від державної підтримки. Така ситуація вказує

на необхідність диверсифікації фінансових інструментів, розширення дохідної бази та стимулювання економічної активності на місцях.

Економічна ефективність фінансових інструментів вимірюється також через динаміку капітальних видатків місцевих бюджетів, які у 2024 році становили близько 17 % загального обсягу видатків. Порівняно з 2020 роком цей показник зріс майже в 1,5 раза, що свідчить про активізацію інвестиційної діяльності громад, зокрема в інфраструктурні, освітні, транспортні та енергетичні проєкти. Це позитивно впливає на економічний потенціал територій, сприяє підвищенню зайнятості та розвитку місцевого бізнесу [11; 21].

Особливу економічну цінність мають інструменти залучення інвестиційних ресурсів – гранти, міжнародна технічна допомога, партнерства з приватним сектором (Public-Private Partnership). За оцінками Міністерства розвитку громад та територій України, у 2023–2024 роках обсяг грантових і міжнародних коштів, спрямованих на розвиток територіальних громад, перевищив 40 млрд грн. Це дало змогу реалізувати сотні проєктів відновлення інфраструктури, цифровізації управління та підвищення енергоефективності [20].

Разом з тим, економічна оцінка засвідчує наявність диспропорцій у рівні фінансової забезпеченості громад. Для багатьох територій ключовою проблемою залишається низький рівень надходжень від місцевих податків, обмежений доступ до інвестиційних ресурсів та слабкий розвиток муніципального кредитування. Внаслідок цього виникає потреба у формуванні нових фінансових інструментів – муніципальних облігацій, фондів розвитку, регіональних гарантійних програм для бізнесу.

Економічний аналіз свідчить, що рівень фінансової спроможності територіальних громад в Україні поступово підвищується завдяки розширенню бюджетної децентралізації, зміцненню податкової бази та впровадженню сучасних фінансових інструментів. Протягом 2020–2024 рр. зросли обсяги власних доходів місцевих бюджетів, активізувалася інвестиційна діяльність та збільшилася частка капітальних видатків у структурі місцевих фінансів.

Таблиця 2.3.

Динаміка показників фінансової спроможності територіальних громад України у 2020–2024 рр.

Показник	Роки					Темп зміни, % (2024/2020)
	2020	2021	2022	2023	2024	
Частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, %	19,1	20,8	21,4	23,1	24,0	+25,6
Обсяг власних доходів місцевих бюджетів, млрд грн	277,4	310,6	346,8	384,2	418,0	+50,7
Частка ПДФО у структурі доходів місцевих бюджетів, %	61,3	62,8	63,5	64,2	65,9	+4,6
Частка міжбюджетних трансфертів, %	38,7	36,5	35,2	32,4	30,1	-22,2
Частка капітальних видатків у місцевих бюджетах, %	11,4	13,6	14,2	15,9	17,1	+50,0
Обсяг залучених грантів та інвестиційних ресурсів, млрд грн	9,5	14,3	22,8	33,6	40,7	+328,4

Джерело: [11; 20; 21]

Як видно з таблиці 2.3, у 2024 році власні доходи місцевих бюджетів зросли майже на 51 % порівняно з 2020 роком, що відображає стабільний розвиток фінансової бази громад. Частка міжбюджетних трансфертів зменшилася на понад 22 %, що свідчить про підвищення рівня фінансової автономії. Значне зростання капітальних видатків (на 50 %) свідчить про активізацію інвестиційної діяльності громад, спрямованої на інфраструктурні, енергетичні та соціальні проєкти. Крім того, у 2024 році обсяг залучених грантів та інвестиційних коштів перевищив 40 млрд грн, що у понад 4 рази більше, ніж у 2020 році.

Такі тенденції підтверджують, що фінансові інструменти місцевого самоврядування — податкова політика, грантові механізми, програми міжмуніципального співробітництва та державне партнерство — мають суттєвий позитивний вплив на економічний розвиток територіальних громад, стимулюючи місцеву економічну активність, інвестиційну привабливість та соціальну стабільність.

Загалом динаміка показників засвідчує, що фінансові інструменти місцевого самоврядування мають позитивний економічний ефект: вони сприяють зміцненню фінансової автономії територіальних громад, підвищенню ефективності використання ресурсів і створенню умов для сталого економічного зростання на місцевому рівні.

Отже, економічна оцінка підтверджує, що фінансові інструменти місцевого самоврядування є вирішальним чинником економічного зростання громад. Їх ефективне використання сприяє підвищенню дохідності місцевих бюджетів, зростанню інвестиційної активності, диверсифікації економіки та розвитку підприємництва. Водночас для забезпечення стійкого розвитку територій необхідним є посилення фінансової автономії громад, удосконалення системи міжбюджетних відносин та впровадження сучасних інструментів фінансового менеджменту.

Таким чином, вплив фінансових інструментів місцевого самоврядування на економічний розвиток територіальних громад є визначальним. Їх ефективне використання сприяє підвищенню фінансової стійкості місцевих бюджетів, диверсифікації джерел фінансування, стимулює економічну активність та інвестиції. Розвиток сучасних фінансових механізмів на місцевому рівні забезпечує формування економічно спроможних громад, здатних реалізовувати власні стратегії розвитку та бути активними суб'єктами національної економічної системи.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ГРОМАД

3.1. Механізми зміцнення фінансової спроможності територіальних громад

Підвищення ефективності фінансів місцевого самоврядування є визначальним чинником сталого розвитку територіальних громад, оскільки саме від рівня їх фінансової спроможності залежить здатність реалізовувати соціально-економічні програми, забезпечувати якісні публічні послуги та формувати сприятливе середовище для інвестицій. У сучасних умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення України ключовим завданням стає створення системи фінансового управління, здатної забезпечити економічну стійкість та розвиток громад на засадах децентралізації й ефективного використання бюджетних ресурсів.

Незважаючи на позитивні результати процесу децентралізації та зростання ролі місцевого самоврядування в Україні, проблема забезпечення достатнього рівня фінансової спроможності територіальних громад залишається актуальною. Її вирішення є ключовою умовою досягнення сталого соціально-економічного розвитку на місцях та формування ефективної системи управління публічними фінансами.

Однією з основних проблем є нерівномірність фінансового потенціалу громад. Рівень власних доходів істотно відрізняється між громадами, що зумовлено різною економічною базою, демографічною структурою, рівнем розвитку підприємництва та географічними особливостями. Значна частина громад залишається фінансово залежною від державних дотацій і субвенцій, що обмежує їхню бюджетну автономію та можливість реалізовувати власні стратегії розвитку.

Другим важливим чинником є недостатня ефективність податкової бази місцевих бюджетів. Частка податків, що зараховуються до місцевих бюджетів, залишається обмеженою, а потенціал місцевих податків використовується не повністю. Проблемним є також низький рівень податкової дисципліни, неефективне адміністрування податку на майно та слабка мотивація органів місцевого самоврядування до нарощення доходів.

Суттєвою перешкодою виступає залежність бюджетів від міжбюджетних трансфертів, особливо у малих і сільських громадах. Дотаційність не лише знижує стимул до економічної активності, а й породжує ризики нецільового використання коштів. Система фінансового вирівнювання потребує удосконалення з точки зору прозорості розподілу ресурсів та підвищення результативності їх використання.

Додатковою проблемою є неефективне управління місцевими фінансами та комунальним майном. У багатьох громадах спостерігається низький рівень стратегічного планування, відсутність довгострокових програм розвитку, неузгодженість між бюджетним і соціально-економічним плануванням. Недатня аналітична та кадрова спроможність органів місцевого самоврядування обмежує можливості ухвалення обґрунтованих фінансових рішень.

Важливою проблемою залишається низький рівень залучення інвестиційних ресурсів. Механізми муніципального кредитування, випуску місцевих облігацій, участі у державно-приватних партнерствах використовуються неактивно. Причиною цього є обмежений доступ до фінансових ринків, низька кредитна спроможність більшості громад, а також недовіра інвесторів до місцевих органів влади.

Не менш значущими є інституційні та організаційні бар'єри. Недостатній рівень цифровізації бюджетних процесів, обмежена прозорість фінансових операцій, слабка підзвітність перед громадськістю створюють ризики неефективного використання коштів. Крім того, в умовах воєнного стану громади

стикаються з проблемами руйнування інфраструктури, зменшення надходжень та зростання соціального навантаження на місцеві бюджети [15, с. 122].

Для підвищення ефективності фінансів місцевого самоврядування необхідне комплексне впровадження заходів, спрямованих як на розширення дохідної бази, так і на оптимізацію видаткової частини бюджетів. Крім того, важливе значення має цифровізація управління фінансами, розвиток інвестиційного потенціалу територіальних громад та вдосконалення системи фінансового контролю й аудиту.

Рис. 3.1. Пріоритетні напрями підвищення ефективності фінансів місцевого самоврядування

Одним із пріоритетних напрямів підвищення ефективності фінансів місцевого самоврядування є розширення дохідної бази місцевих бюджетів. Це можливо через удосконалення податкової політики на місцевому рівні, підвищення ефективності адміністрування місцевих податків і зборів, залучення інвестиційних ресурсів, розвиток комунального підприємництва та впровадження механізмів державно-приватного партнерства. Зміцнення власних

доходів громад сприятиме зниженню залежності від трансфертів і підвищенню фінансової автономії.

Другим важливим напрямом є оптимізація структури місцевих видатків. Доцільним є переорієнтування фінансових ресурсів на капітальні та інноваційні інвестиції, модернізацію інфраструктури, енергоефективність та розвиток людського потенціалу. Використання програмно-цільового методу в бюджетному процесі дозволяє підвищити результативність використання коштів, забезпечуючи прозорість і підзвітність фінансових рішень.

Особливу роль відіграє цифровізація управління місцевими фінансами, що сприяє підвищенню ефективності планування, контролю та моніторингу виконання бюджетів. Використання електронних систем фінансового менеджменту та аналітичних інструментів дозволяє громаді приймати обґрунтовані управлінські рішення на основі достовірних даних.

Необхідною умовою сталого економічного зростання є розвиток інвестиційного потенціалу територіальних громад. Це потребує створення сприятливих умов для залучення приватних інвестицій, використання муніципальних облігацій, грантових коштів міжнародних донорів та фінансування від фінансових інституцій розвитку. Акцент слід зробити на підтримці малих і середніх підприємств, розвитку зеленої економіки, соціального підприємництва та відновлюваної енергетики.

Важливо також удосконалити систему фінансового контролю та аудиту для забезпечення цільового і раціонального використання ресурсів громади. Внутрішній аудит має стати не лише інструментом контролю, а й засобом підвищення управлінської ефективності та запобігання корупційним ризикам [35, с. 366].

Фінансова спроможність територіальних громад є ключовим елементом ефективного місцевого самоврядування та сталого економічного розвитку. Вона визначає здатність громади самостійно формувати й реалізовувати бюджетну політику, забезпечувати належний рівень соціально-економічного розвитку, а

також відповідати на виклики, пов'язані з війною, післявоєнним відновленням і глобальними економічними змінами.

У сучасних умовах зміцнення фінансової спроможності територіальних громад передбачає застосування комплексу взаємопов'язаних фінансово-економічних, управлінських та інституційних механізмів, спрямованих на підвищення ефективності використання ресурсів і розширення фінансової бази.

Першим і базовим механізмом є фіскальна децентралізація, яка забезпечує передачу фінансових ресурсів і податкових повноважень на місцевий рівень. Розширення власних доходів місцевих бюджетів, зокрема за рахунок податку на доходи фізичних осіб, єдиного податку, податку на майно та місцевих зборів, сприяє зміцненню фінансової незалежності громад. У цьому контексті важливо удосконалювати податкову базу, підвищувати ефективність адміністрування місцевих податків і стимулювати розвиток підприємницької діяльності на території громади.

Другим напрямом виступає удосконалення міжбюджетних відносин, що передбачає збалансування системи трансфертів з метою зменшення фінансових диспропорцій між громадами. Державні дотації та субвенції мають бути спрямовані на підтримку стратегічних проєктів розвитку, а не на покриття поточних дефіцитів. Важливо, щоб механізми розподілу трансфертів базувалися на прозорих критеріях, що стимулюють громади до нарощення власних доходів.

Вагомим інструментом є мобілізація внутрішніх фінансових резервів через оптимізацію витрат, підвищення ефективності управління комунальним майном та запровадження сучасних підходів до фінансового менеджменту. Розвиток муніципального підприємництва, створення комунальних інвестиційних фондів і залучення приватного капіталу у спільні проєкти дозволяють громаді формувати додаткові джерела доходів.

Значну роль відіграють інвестиційні та кредитні механізми, зокрема використання муніципальних облігацій, грантів, пільгових кредитів міжнародних фінансових організацій. Вони сприяють реалізації

інфраструктурних, енергетичних та соціально важливих проєктів, що підвищують конкурентоспроможність громади.

Сучасним вектором зміцнення фінансової спроможності є цифровізація бюджетного процесу та фінансового управління. Використання електронних систем управління фінансами (E-budget, ProZorro, аналітичні платформи) забезпечує прозорість, підзвітність і підвищення довіри громадян до влади. Це також дозволяє більш ефективно контролювати надходження і витрати, прогнозувати фінансові ризики та ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення.

Важливим є і інституційний механізм, який передбачає розвиток кадрового потенціалу у сфері місцевих фінансів, формування фінансової культури управлінців, підвищення рівня фінансової грамотності населення. Висококваліфіковані кадри, здатні працювати з сучасними інструментами бюджетного планування та фінансового аналізу, є необхідною умовою фінансової стійкості громади.

Тому, ефективне поєднання фіскальної децентралізації, інвестиційно-кредитних механізмів, цифровізації, інституційного розвитку та прозорості міжбюджетної політики створює передумови для зміцнення фінансової спроможності територіальних громад. Це, у свою чергу, забезпечує зростання економічної активності, покращення якості життя населення та підвищення рівня соціально-економічної стійкості регіонів України.

3.2. Інноваційні підходи та стратегічні орієнтири сталого розвитку місцевих фінансів

У сучасних умовах динамічних соціально-економічних змін, воєнних викликів та процесів післявоєнного відновлення, формування інноваційних підходів до розвитку місцевих фінансів стає ключовим чинником забезпечення фінансової стабільності, конкурентоспроможності територіальних громад і підвищення якості життя населення. Система місцевих фінансів має не лише забезпечувати поточні потреби, а й створювати основу для довгострокового,

збалансованого розвитку, орієнтованого на інновації, цифровізацію та ефективне управління ресурсами.

Одним із провідних напрямів є впровадження цифрових технологій у сфері управління місцевими фінансами. Використання інструментів електронного урядування, систем відкритих даних, цифрових платформ для моніторингу бюджету та електронних публічних закупівель сприяє підвищенню прозорості, підзвітності та ефективності управлінських рішень. Цифрова трансформація дозволяє автоматизувати процеси планування, прогнозування і звітування, зменшує ризики корупційних зловживань і забезпечує доступ громадян до інформації про використання бюджетних коштів.

Важливим елементом інноваційного розвитку місцевих фінансів є застосування програмно-цільового методу бюджетування. Такий підхід дозволяє пов'язати фінансування із конкретними цілями, результатами та показниками ефективності, що підвищує результативність бюджетних витрат і забезпечує стратегічну орієнтацію бюджетної політики на розвиток громади.

Серед інноваційних інструментів варто виокремити місцеві фонди розвитку, муніципальні облігації, енергосервісні контракти, а також механізми партисипативного (громадського) бюджетування. Залучення приватного капіталу через державно-приватне партнерство та співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями створює додаткові джерела інвестицій у соціальну, транспортну та енергетичну інфраструктуру територіальних громад.

Стратегічні орієнтири розвитку місцевих фінансів повинні ґрунтуватися на принципах сталості, інклюзивності та інноваційності. Це означає необхідність поєднання економічних, соціальних і екологічних пріоритетів у фінансовій політиці громад. Зокрема, важливими є підтримка «зеленої» економіки, енергоефективних проєктів, розвитку соціального підприємництва та використання альтернативних джерел енергії.

Крім того, стратегічний розвиток місцевих фінансів має базуватися на довгостроковому плануванні та управлінні ризиками. Необхідно створювати системи фінансової стійкості, які передбачають резервні фонди, антикризові

програми, диверсифікацію джерел доходів та гнучке реагування на зовнішні економічні шоки.

У перспективі важливим завданням є інтеграція місцевих фінансів у національні та європейські стратегії сталого розвитку. Використання інноваційних фінансових інструментів — таких як «зелені» облігації, соціальні інвестиції, екологічне бюджетування — дозволить українським громадам відповідати сучасним міжнародним стандартам фінансової політики [12].

Сталий розвиток місцевих фінансів вимагає формування цілісної системи стратегічних орієнтирів, спрямованих на забезпечення фінансової стійкості, ефективності управління ресурсами та соціально-економічного зростання територіальних громад. Головним пріоритетом є досягнення фінансової самодостатності, що передбачає розширення доходної бази місцевих бюджетів, зміцнення власних джерел надходжень і зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів. Це створює підґрунтя для самостійного виконання громадою делегованих повноважень і реалізації власних програм розвитку.

Стратегічною метою розвитку місцевих фінансів виступає перехід від короткострокового управління бюджетом до системи довгострокового фінансового планування, орієнтованого на досягнення конкретних результатів. Такий підхід дозволяє узгодити бюджетну політику з пріоритетами соціально-економічного розвитку, підвищити прогнозованість фінансових потоків і забезпечити ефективний розподіл ресурсів між поточними та інвестиційними потребами.

Особливе значення у сучасних умовах набуває впровадження інноваційних механізмів фінансування — муніципальних облігацій, місцевих фондів розвитку, державно-приватного партнерства, «зеленого» та соціального фінансування. Використання цих інструментів дає змогу диверсифікувати джерела надходжень, залучати приватний капітал і міжнародну технічну допомогу для реалізації проектів місцевого значення. Водночас ключовим орієнтиром стає підвищення ефективності використання наявних ресурсів шляхом переходу до програмно-

цільового бюджетування, системного моніторингу результативності видатків і застосування показників ефективності.

Сталий розвиток фінансів має також соціальну та екологічну складові. Місцеві бюджети повинні бути спрямовані на покращення якості життя населення, розвиток освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та підтримку вразливих груп. Паралельно важливо інтегрувати принципи екологічної відповідальності через «зелене бюджетування», інвестування в енергоефективність, модернізацію комунальної інфраструктури та розвиток відновлюваної енергетики [20].

Не менш важливою складовою стратегічних орієнтирів є цифровізація фінансового управління, що забезпечує прозорість, підзвітність і раціональність бюджетних процесів. Використання електронних систем обліку, аналітики й публічної звітності мінімізує ризики корупції, покращує якість управлінських рішень і зміцнює довіру громадян до влади. Підвищення професійного рівня фахівців у сфері місцевих фінансів, розвиток управлінських компетенцій та аналітичних навичок є необхідною умовою реалізації інноваційних фінансових стратегій.

Тому, стратегічні орієнтири сталого розвитку місцевих фінансів базуються на поєднанні фінансової автономії, ефективності, соціальної орієнтованості, екологічної відповідальності та цифрової трансформації. Їх реалізація створює умови для довготривалої фінансової стабільності територіальних громад, сприяє підвищенню їхньої інвестиційної привабливості та формує основу для сталого економічного розвитку на місцевому рівні.

Отже, інноваційні підходи та стратегічні орієнтири розвитку місцевих фінансів мають стати основою нової моделі фінансового управління, що поєднує технологічні рішення, стратегічне бачення та соціальну відповідальність. Реалізація цих підходів забезпечить сталий економічний розвиток територіальних громад, зміцнить їхню фінансову автономію та сприятиме формуванню ефективної системи публічного управління на місцевому рівні.

ВИСНОВКИ

Фінанси місцевого самоврядування є ключовим інструментом забезпечення економічної самостійності та сталого розвитку територіальних громад. Власні доходи місцевих бюджетів формують основу фінансової спроможності громад, дозволяючи реалізовувати соціально значущі програми та інвестиційні проекти, зменшувати залежність від державних трансфертів і підвищувати рівень фінансової автономії. Розширення дохідної бази місцевих бюджетів є пріоритетним напрямом підвищення ефективності фінансів місцевого самоврядування. Це досягається шляхом удосконалення податкової політики на місцевому рівні, підвищення ефективності адміністрування податків і зборів, розвитку комунального підприємництва та активного залучення інвестиційних ресурсів через механізми державно-приватного партнерства.

Сучасні тенденції управління фінансами місцевих громад свідчать про необхідність оптимізації структури видатків. Переорієнтація фінансових ресурсів на капітальні та інноваційні інвестиції, модернізацію інфраструктури, підвищення енергоефективності та розвиток людського потенціалу забезпечує не тільки економічний розвиток, а й соціальну стабільність у громадах. Використання програмно-цільового підходу у бюджетному процесі сприяє підвищенню ефективності використання коштів, забезпечує прозорість фінансових рішень і підзвітність органів місцевого самоврядування перед населенням.

Цифровізація управління фінансами є ще одним важливим інструментом підвищення ефективності місцевого фінансового менеджменту. Впровадження електронних систем обліку та аналітичних інструментів дозволяє органам місцевого самоврядування оперативно оцінювати фінансовий стан громади, прогнозувати результати прийнятих рішень і ухвалювати обґрунтовані управлінські рішення. Такий підхід сприяє підвищенню точності бюджетного планування, контролю за виконанням програм і своєчасного реагування на фінансові та економічні ризики.

Особливу роль у забезпеченні сталого економічного розвитку територіальної громади відіграє розвиток її інвестиційного потенціалу. Створення сприятливого інвестиційного середовища, використання муніципальних облігацій, залучення грантових коштів міжнародних донорів, підтримка малих і середніх підприємств, розвиток зеленої економіки та соціального підприємництва формують основу для довгострокового економічного зростання. Це дозволяє громадам реалізовувати інноваційні проекти, модернізувати інфраструктуру, створювати нові робочі місця і підвищувати добробут населення.

Ефективне функціонування системи фінансового контролю та аудиту забезпечує раціональне використання ресурсів громади та мінімізує корупційні ризики. Внутрішній аудит виступає не лише як інструмент контролю, а й як засіб підвищення управлінської ефективності, що дозволяє своєчасно виявляти недоліки у плануванні та реалізації бюджетних програм, підвищувати якість прийняття рішень і зміцнювати довіру населення до органів місцевого самоврядування.

Сталий розвиток територіальних громад передбачає інтеграцію економічних, соціальних і екологічних аспектів у процес управління. Це забезпечує комплексну реалізацію завдань з підвищення якості життя населення, розвитку людського потенціалу, модернізації інфраструктури та охорони природних ресурсів. Забезпечення цих умов можливо лише за умови скоординованої взаємодії органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадськості та наукової спільноти. Стратегічне планування, використання інноваційних підходів та сучасних інформаційних технологій дозволяє формувати дієздатні моделі управління, що забезпечують сталість економічного зростання та підвищують фінансову спроможність громади.

Таким чином, забезпечення сталого економічного розвитку територіальних громад є комплексним процесом, що вимагає системного підходу до управління фінансами, раціонального використання ресурсів, підвищення інвестиційної привабливості та розвитку людського потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безуглий О. В. Територіальна громада в Україні: напрями та чинники сталого розвитку : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04. Харків. регіон. ін-т держ. упр. Харків, 2008. 20 с.
2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси : підручник. Київ : Центр учбов. літератури. 2004. 608 с.
4. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 8. С. 74–78.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005 1728 с.
6. Возняк Г.В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : 08.00.08. Київ. 2018. 42 с.
7. Возняк Г.В. Роль фінансової децентралізації в забезпеченні сталого ендогенного зростання регіонів України. *Фінанси України*. 2018. № С. 100-117.
8. Гордєєв О. К. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04. Одес. регіон. ін'т держ. упр. Одеса, 2014. 200 с.
9. Горин В. Теоретичні засади неподаткових надходжень бюджету. *Світ фінансів*. 2015. Вип. 1. С. 58-68.
10. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монографія. Тернопіль : ТНЕУ. 2008. 496 с.
11. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
12. Децентралізація – офіційний сайт. URL: <https://decentralization.ua/>

13. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 бер. 2022 р. № 252. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text> 79

14. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15 жовт. 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

15. Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2019. 192 с.

16. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). Київ : НІОС. 2000. 384 с.

17. Конституція України : закон України від 24 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

18. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України. Київ : Т-во “Знання”, КОО, 1999. 487 с.

19. Кравченко Т. А. Основа сталого розвитку територіальних громад – системний підхід до реалізації національних інтересів України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. № 1. http://el-zbirn-du.at.ua/2014_1/24.pdf

20. Офіційний сайт Міністерство розвитку громад та територій України (Мінрозвитку) - центральний орган виконавчої влади, відповідальний за політику розвитку громад. URL: <https://mindev.gov.ua/>

21. Офіційний сайт Міністерство фінансів України - центральний орган державного управління у фінансовій сфері. URL: <https://mof.gov.ua/uk/>

22. Патинська М. М. Формування категорії «сталий розвиток територіальних громад» в умовах євроінтеграційної перспективи. Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність : збірник наукових праць XV (XXVII) Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14–15 березня 2019 р.). Київ, 2019. С. 32–33.

23. Петрушенко Ю. М. Фінансова політика соціально-економічного розвитку територіальних громад : автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Українська академія банківської справи. Суми, 2015. 42 с.
24. Податкова система України : підручник / В.М. Федосов та ін.; за ред. В.М. Федосова. Київ : Либідь. 1994. 464 с.
25. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28 груд. 2014 р. № 79-VIII URL : <http://www.rada.gov.ua>
26. Про Державний бюджет України на 2025 рік : закон України. 2025, №№ 15-17, ст.40 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text>
27. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 71-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
28. Про затвердження Концепції сталого розвитку населених пунктів : Постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. № 1359-XIV. URL: <http://zakon3.rada.gov.Ua/laws/show/135914>
29. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 черв. 2021 р. № 590. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>
30. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
31. Територіальний розвиток і регіональна політики в Україні: виклики та пріоритети України / за наук. ред. В.С. Кравців. Ін-т регіон. дослідж. ім. М.І. Долишнього НАН України. Львів. 2018. 157 с.
32. Федірко Б. О. Сучасний стан та напрями реформування системи місцевого самоврядування в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. № 6. С. 18–22.
33. Фінанси : підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. Київ : Знання. 2008. 611 с

34. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4. С. 66-69.

35. Raszkowski A., Bartniczak B. On the Road to Sustainability: Implementation of the 2030 Agenda Sustainable Development Goals (SDG) in Poland. *Sustainability*. 2019. T. 11. Vol. 366.